

Turgot.

I. Turgot i 1774*).

I 1774 var Turgot 47 Aar gammel. Han var i sin kraftigste Alder. Dupont de Nemours, der havde al Lejlighed til ret at iagttage ham, giver følgende Billede af ham: «Hans Ansigt var smukt; hans Skikkelse høj og vel proportioneret. Han hadede al Affektation og holdt sig ikke meget rank. Hans lysebrune Øjne udtrykte godt den Blanding af Fasthed og Blidhed, der udgjorde hans Karakter. Hans Pande var hvælvet, høj, aaben, ædel og klar; hans Træk udprægede; hans Mund rød og uskyldig; hans Tænder hvide og smukt stillede. Han havde, navnlig i sin Ungdom, et Halv-Smil, der har skadet ham, fordi Folk, som ikke kjendte ham, næsten altid troede at se deri et Udtryk af Ringeagt, uagtet det i Virkeligheden oftest kun udtrykte Uskyldighed og lidt Forlegenhed. Efterhaanden som han levede mere med Verden, rettede han det. Han havde et brunt, rigt,

---

*) Af P. Foncin: Essai sur le ministère de Turgot. Paris, Germer-Baillère & Cie., 1877 — et udmærket, omfangsrigt (622 store Sider) Værk, der med den største Grundighed og Omhu giver en Fremstilling af Turgot som Minister i de saa indholdsrige Aar 1774—76.

Turgot.

I. Turgot i 1774*).

I 1774 var Turgot 47 Aar gammel. Han var i sin kraftigste Alder. Dupont de Nemours, der havde al Lejlighed til ret at iagttage ham, giver følgende Billede af ham: «Hans Ansigt var smukt; hans Skikkelse høj og vel proportioneret. Han hadede al Affektation og holdt sig ikke meget rank. Hans lysebrune Øjne udtrykte godt den Blanding af Fasthed og Blidhed, der udgjorde hans Karakter. Hans Pande var hvælvet, høj, aaben, ædel og klar; hans Træk udprægede; hans Mund rød og uskyldig; hans Tænder hvide og smukt stillede. Han havde, navnlig i sin Ungdom, et Halv-Smil, der har skadet ham, fordi Folk, som ikke kjendte ham, næsten altid troede at se deri et Udtryk af Ringeagt, uagtet det i Virkeligheden oftest kun udtrykte Uskyldighed og lidt Forlegenhed. Efterhaanden som han levede mere med Verden, rettede han det. Han havde et brunt, rigt,

---

*) Af P. Foncin: Essai sur le ministère de Turgot. Paris, Germer-Baillère & Cie., 1877 — et udmærket, omfangsrigt (622 store Sider) Værk, der med den største Grundighed og Omhu giver en Fremstilling af Turgot som Minister i de saa indholdsrige Aar 1774—76.

særdeles smukt Haar, der med en naturlig fri Ynde faldt ned paa Skuldrene. Han havde en temmelig livlig Farve og en meget hvid Teint, der forraadede den mindste Sindsbevægelse. Der har aldrig levet nogen Mand, hvis fysiske og moralske Natur gjorde Forstillelse mere umulig. Han rødmede med en altfor stor Lethed, ligegyldig hvad Grunden var.»

«Han kunde ikke forstille sig», siger Condorcet. «Hans Had til de Slette og Foragt for Fejghed og Lavhed afprægede sig uvilkaarligt i hans Ansigt, Blik og Mine. Hans Mangel paa Herredømme over sit Ydre, der skrev sig fra hans Sjæls Oprigtighed, bidrog, ligesaa meget som den tvungne Opdragelse, han havde faaet, til den Frygtagtighed og Forlegenhed han havde, naar han var blandt Folk.»

«Denne Minister», siger Sénac de Meilhan, «havde et smukt og majestætisk Ansigt og ligefremme Manerer. Han rødmede let, og hans Forlegenhed kunde være en Virkning af Frygtagtighed eller af en urolig og pirrelig Egenkjerlighed. Hans Ydre var koldt, og hans Ansigt antog et bestemt Udtryk af Ringeagt, saasnart Folk ved deres Karakter eller Meninger vakte denne Følelse hos ham.»

«Turgots Ansigt», siger Montyon, «var smukt og majestætisk. Men hans Fysionomi var hverken blidt eller behageligt, manglede et bestemt Udtryk og havde noget Forvildet ved sig. Turgots Manerer vare ikke blottede for en vis Adel, og vare dog samtidigt kejtede og forlegne. Der var en vis Kejtethed i alle hans Bevægelser. Naar han var i Selskab, syntes han at være i et ham fremmed Element, og han var intetsteds paa sin Plads undtagen i sit Studereværelse.»

Som man ser, stemme hans Samtidiges Udtalelser overens med Hensyn til hans strenge Skjønhed, Frygtagtighed og Kejtethed. Der er derimod nogen Forskjel paa Fortolkningerne. Denne Forlegenhed, der forekom Condorcet at være en Virkning af Ærlighed og Oprigtighed, kunde gjerne, hvis man skal tro Sénac de Meilhan, være et Udtryk af Forfængelighed og Egenkærlighed, og Dupont de Nemours læser en Blanding af Fasthed og Blidhed i disse Øjne og dette Ansigt, hvor Montyon intet Udtryk ser ja endog finder Forvildethed. Disse Modsigelser kunne forklares ved Bevægeligheden i Turgots Fysionomi. Han betragtede Folk i Overensstemmelse med den Agtelse og Godhed, han havde for dem. Man vænnede sig til at betragte ham, saadan som han var mod En, og skildrede ham i Overensstemmelse hermed. Naturligvis spillede Partiskheden ogsaa en vis Rolle. Dupont de Nemours ærede i ham en Lærer; Condorcet var hans Ven; Sénac de Meilhan beundrede ham, uden at være blændet af ham; Montyon hadede hans Ideer, om han end var nødt til at yde hans Dyd Anerkjendelse.

Allerede i sin Barndom havde han givet Beviser paa denne overdrevne Frygtagtighed, hvorom hans Biografer tale. «Der er under hele hans Barndom», fortæller Morellet, «idelig blevet heglet paa ham, ikke af hans Fader, der var en forstandig Mand, men af hans Moder, der fandt ham tvær, fordi han ikke bukkede smukt, og fordi han var sky og tavs. Han skyede det Selskab, der kom hos hende, og jeg har hørt Fru Dupré de Saint-Maur, der besøgte Fru Turgot, sige, at han undertiden skjulte sig under en Sofa eller bag et Skjærmbædt, hvor han blev, ligesaa længe Visiten varede, og hvorfra man maatte trække ham frem, naar man vilde have fat paa

ham.» I Seminariet «vilde hans Beskedenhed og Tilbageholdenhed have gjort en ung Pige Ære. Den mindste lille Tvetydighed i et vist Kapitel fik ham til at rødme lige op til Øjnene og bragte ham i den yderligste Forlegenhed».

Han udtrykte sig med Vanskelighed, i det Mindste offentligt. Han led under sin Mangel paa Veltalenhed, og han havde søgt at overvinde den; den skrev sig imidlertid ikke, som hos saa mange Andre, fra Mangel paa Aand eller Forvirring og Uorden i Tankerne. Naar han var i en snæver Kreds af Venner, talte han gjerne og undertiden med en overordenlig Varme.

Gigt var en arvelig Svaghed i hans Familie; hans Fader og hans Broder døde deraf. Selv fik han det første Anfald af Gigtsmerter i en Alder af 33 Aar. Maaske bidrog denne Svaghed, hvoraf han led grusomt, til senere at gjøre hans Sind mørkt. Man siger, at Gigt beforder intellektuelt Arbejde; hvis denne Paastand var begrundet, vilde Turgot kunne anføres som Exempel.

Han var alvorlig. Familien Turgot var i det Hele alvorlig; den bestod navnlig af alvorlige Personligheder, Øvrighedspersoner etc. Han tørstede efter Kundskaber og lod sig aldrig forstyrre i sit Arbejde ved Adspredelser. Hans Hukommelse var vidunderlig, hans Arbejdskraft uhyre. Der er mange Forfattere, som have skrevet større Værker end han; men der er kun faa, som have syslet med saa store og saa mange forskjelligartede Arbejder, som han. I en ung Alder havde han med Held studeret Fysik, Kemi, Geologi, overhovedet Naturvidenskaberne. Ogsaa den æsthetiske og filosofiske Literatur satte han sig tidligt ind i. Han havde Sprogtalent. Han skrev Engelsk korrekt og med Lethed. Han kunde Tysk

Italiensk, Græsk, Latin. Han studerede Hebraisk og Spansk. Han oversatte Stykker af Shakespeare, Hume, Tucker, Pope, en Del af Klopstocks Messias, første Bog af Gessners Idyller, nogle Scener af Pastor Fido, Begyndelsen af Iliaden, en Mængde Brudstykker af Cicero, Cæsar, Ovid, Tacitus, Horats, Tibul, Virgil, største Delen af Højsangen m. m. Han var Modstander af saakaldte fri Oversættelser og søgte at vise, at man kan oversætte aldeles ordret og samtidigt dog smukt. Til Encyklopædien leverede han Artiklen «Etymologi», et klart, interessant Resumé af hans filologiske Undersøgelser. Fantasi manglede han ikke ganske; men det var en reflekteret Fantasi, ikke nogen sand digterisk. Han var ikke Digter, uagtet han dog selv var meget nær ved at tro det; men sine digteriske Værker skjulte han omhyggelig for Offenligheden. Kun nogle faa fortrolige Venner gjorde under hans levende Live Bekjendtskab med hans poetiske Talent. Det er bekjendt, at Turgot er Forfatteren til det berømte Vers om Franklin:

Eripuit cælo fulmen sceptrumque tyrannis.

Turgots Stil manglede Relief. Enkelte af hans Billeder have dog gjort en vis Lykke. Det af National-økonomerne bedst kjendte er vel dette: «Man kan betragte Rentefoden som en Art Niveau, under hvilket alt Arbejde, al Kultur, al Industri, al Handel ophører. Det er som et over en udstrakt Egn udbredt Hav: Bjergtoppene hæve sig op over Havet og danne frugtbare og dyrkede Øer. Efterhaanden som Havet faar Afløb, efterhaanden som det falder, komme først Skraaningerne, derefter Sletterne og Dalene frem og bedækkes med al Slags Produktion. Havet behøver kun at stige eller falde

en Fod, for at udstrakte Sletter ville blive oversvømmede eller overgivne til Dyrkning.»

Turgot var oprindelig bestemt for den gejstlige Vej. Det var hans Families Ønske, at han skulde gaa den. Han gjorde gode Fremskridt, men følte ikke Theologien som sit Kald. Han skrev til sin Fader, at han ønskede at opgive Theologien, og Faderen maatte indrømme hans Grundes Berettigelse. Men hans Kammerater dadlede ham for hans Beslutning og tilskrev ham: «Vi ere alle af den Mening, at Du staar i Begreb med at gjøre en Handling, der strider mod din Interesse. Du er en yngre Søn, altsaa fattig. Embedsvejen kræver en vis Velstand; ellers kommer Du ikke frem af den. Hvis Du bliver paa den Vej, dine Forældre have sat Dig paa, kan Du være vis paa at gjøre Carriere, og Du vil i en ung Alder kunne blive Biskop. Det vil være en let Sag for din Familie at skaffe Dig en Bispestol. Naar Du har opnaaet den, kan Du virkeliggjøre dine skjønne Drømme; uden at ophøre at være Kirkens Mand, vil Du kunne være Statsmand, saa meget Dig lyster, og Du vil kunne skaffe alle dem, der ere undergivne din Administration, alle Slags Goder. Tænk herpaa. Det afhænger af Dig, om Du vil gjøre Dig nyttig for dit Land, erhverve stor Berømmelse, og maaske bane Dig Vej til Ministeriet. Men hvis Du selv lukker Døren for Dig, vil Du kun faa Processer at dømme i, og Du vil paa smaa private Sager spilde dit Geni, der er bestemt for de største offentlige Anliggender.» Turgot svarede: «Jeg er overordenlig rørt over den Interesse, I viser mig, og over den Følelse, af hvilken den har sit Udspring. Der er meget Sandt i, hvad I siger; men behold eders Raad for Eder selv, siden I kan følge det. Skjønt jeg holder af Jer, forstaar jeg ikke

ganske, hvorledes I er skabte. Hvad mig angaar, er det mig umulig at fordømme mig til at [skjule mit Ansigt hele mit Liv under en Maske.]»

Saaledes forlod Turgot den gejstlige Vej. Han alene blandt alle sine Venner foretrak sin Selvagtelse og sin Samvittigheds Fred fremfor Rigdommens og Æresbevisningernes Fristelser. Der er ingen Tvivl om, at Turgot i sin Ungdom ja selv i en noget modnere Alder var troende. Der er ingen Grund til at betvivle Ærligheden af de to Taler, han skrev ved Sorbonne. Dengang var han 23 Aar. Han viser sig her som overbevist Kristen. Han taler med Ærbødighed om den hellige Skrift, Syndfloden, Sprogforvirringen, Overgangen over det røde Hav o. s. v. Men han bestræber sig allerede for at bringe Fornuften i Overensstemmelse med Troen. Det er paa denne Tid, at han anmodede sin Fader om at blive fri for at gaa videre ad den theologiske Vej (1750). Hans Brev til Fru de Graffigny er rent rationalistisk; her tales ikke mere om det Overnaturlige eller om Mirakler, men kun om Forsynet, Naturens Love, Naturreligionen (1751). Hans Forbindelse med Filosoferne begyndte allerede ved Sorbonne, og mellem dem udviklede hans Aands Uafhængighed sig. Snart leverede han Bidrag til Encyklopædien. Han gjorde Bekjendtskab med Voltaire og blev hans Ven (1760). Dog maa man ikke skjære ham og Voltaire og de andre Filosofer over én Kam. Han hadede Partiaanden og bedømte Alt med Alvor. Skjønt han var en udpræget Vantro, omtalte han Biblen — i Anledning af Spørgsmaalet om Udarbejdelsen af en Kommentar til den — paa denne Maade: «En slig Kommentar kunde være meget nyttig; men jeg vilde ønske, at den blev skreven uden Lidenskab, og saaledes, at den ogsaa

fremdrog alt det Nyttige i Texten, som et i mange Henseender værdifuldt historisk Monument. Lysten til i Biblen at finde Meningsløsheder og Latterligheder, som ikke altid findes der, formindsker Virkningen af de Meningsløsheder, der virkelig ere der, og det i saa stort Tal, at man ikke behøver at opsøge dem, der ikke findes der» (1772). Turgot bevarede sine Anskuelse lige til sin Død. Han behandlede Religionen med Hensynsfuldhed. Han skaanede Gejstligheden; men naar han troede at kunne knytte den til sine Reformplaner, forregnede han sig grusomt.

Theologien førte ham til Metafysiken. Han gjendrev Berkeleys System. I Encyklopædien skrev han Artiklen «Existence». Han skrev om Undervisningen og Opdragelsen; ti Aar før Rousseau skrev han nogle Blade, der resumere det Bedste af, hvad «Émile» indeholder. Ogsaa historiske Arbejder ere udgaaede fra hans Haand. Jura studerede han theoretisk og praktisk; men han var mere Retsfilosof end egenlig Jurist. I Politiken søgte han at fremme Lovgivningsreformer. Misbrugenes Enormitet og Nødvendigheden af at fjerne dem havde slaaet hans Aand. Der er neppe et eneste vigtigt Spørgsmaal med Hensyn til Statens Forfatning og Samfundets Forhold, som han ikke længe har overvejet, og i hvilket han ikke har dannet sig en begrundet Mening. Han var Monarkist, ligefra sin Ungdom en bestemt Tilhænger af Kongedømmet; men hans monarkiske Tro, der støttede sig paa Historiens Vidnesbyrd, var dog ikke ganske ublandet, og i Mangel af en god Konge vilde han have nøjet sig med en god Minister, en Minister, der «havde Nationens Bifald». Nationens Mening havde efter hans Anskuelse nogen Betydning; hvis den skulde bifalde, var det, fordi den

havde Ret til at blive raadspurgt. Royalisten Turgot var altsaa, uden at vide det, meget nær ved at blive en ren Konstitutionel.

Turgots Studier, Skrifter, administrative Arbejder, Erfaring og tidligt udviklede Klogskab gav ham i 1774 de mest ubestridelige Adkomster til at styre de offentlige Anliggender.

Som administrativ Embedsmand («intendant» *) havde han været hindret af alle de Vanskeligheder, som en Masse afskyelige Love og Sædvaner skabte l'ancien régime: kun partielle Hjælpemidler maatte anvendes; det eneste virksomme Middel, en almindelig Statsreform, turde ikke anvendes. Han havde bestræbt sig for at forbedre Fordeelingen af Skatten «la taille», da han ikke kunde forandre selve Beskatningssystemet. Han havde søgt at mildne Hoveriet, da han ikke kunde afskaffe det. Han havde søgt at mildne Hungersnøden, da han ikke kunde ramme selve Elendighedens Aarsag. Politiken, Administrationen, Finansbestyrelsen, Industrien, Handelen, — kort sagt: Alt, hvad der kunde lære ham Kunsten at være nyttig for sine Medborgere, havde han studeret. Baade i sine Skrifter og i sit Embede søgte han at udøve denne Kunst. I Artiklen «Fondation» i Encyklopædien bekæmpede han Fideikommisvæsenets Misbrug. Han forlangte ved hver Lejlighed Industriens Frihed. Han forsvarede med Veltalenhed Kornhandelens Frihed. Han forlangte en Reform af Kolonialsystemet. I sin Artikel «Faires et Marchés»

---

*) Embedet som «Intendant», der blev ophævet i 1789, var det højeste administrative Embede i Provinserne; det svarede vel nærmest til Nutidens Præfekt-Embede. — Om Turgot som Intendant i Limoges, hvad han var i 1774, læse man J. Morleys interessante Artikel i sidste Hefte af Fortn. Rev. (3: Maj 1877).

i Encyklopædien belyste han Handelsfrihedens Betydning. Han søgte fremfor Alt at anvende de Sandheder, han fandt i den ny Videnskab: den politiske Økonomi.

Det er i Virkeligheden navnlig som Nationaløkonom, at Turgot vil efterlade et Navn i Historien. De fleste af hans Værker have til Opgave: at eftersøge Rigdommens Oprindelse, at finde Midlerne til dens Forøgelse, at bestemme Betingelserne for en retfærdig Fordeling og samtidigt at gjøre Menneskene bedre og lykkeligere. Fra hans nationaløkonomiske Meninger have alle de Principer, der under hans Embedsførelse vejledede ham, deres Udspring. De forklare baade den udmærkede logiske Enhed i hans Handlinger som Intendant og som Minister, og de Vildfarelser, han har gjort sig skyldig i. Vauban, Boisguilbert anede den politiske Økonomi; Quesnay og Gournay angav dens Omrids; Turgot organiserede den. Allerede hans Brev om Papirpengene til Cicé røber Økonomen. Hans Arbejder om Værdi og Penge og om Laan men dog endnu mere hans Betragtninger over Rigdommens Dannelse og Fordeling — en udmærket Afhandling, der endnu er klassisk — vise os hans kraftigt modnede Aand. Ni Aar før Adam Smith skaffede han den politiske Økonomi Rang af positiv Videnskab. Han havde alle de for en Økonom nødvendige Egenskaber. Han var overordenlig nøjagtig, forsømte ikke de mindste Enkeltheder, gjennemtænkte Alt med en samvittighedsfuld Grundighed, men forstod fuldstændigt at beherske Enkelthederne. «Han syntes at være smaalig», siger Condorcet. «Det var fordi han omfattede Alt i store Kombinationer, og fordi Alt i hans Øjne blev vigtigt ved de Forbindelser, hvori det Ene stod til det Andet, Forbindelser, som kun han havde vidst at opdage.» «Faa Ministre», siger

Montyon, «have haft mere omfattende og dristige Tanker. Han var et Geni; han opfattede alle Sager under de største Forhold, undersøgte Bestanddelene og gennemskuede det Væsenlige.» Men man kan bebrejde ham, at han ikke altid havde sine Tanker tilbørligt ordnede eller udviklede dem tilstrækkeligt klart.

Det er ikke forunderligt, at han, der havde en saa kraftig Forstand og saa stærkt selvstændigt begrundede Meninger, havde en urokkelig Overbevisning og undertiden en overdreven Tillid til sine egne Theorier. Det er heller ikke forbavsende, at han, der tænkte og dømte og grublede saa selvstændigt, kun lidet bekymrede sig om Andres Meninger, ja endog kunde foragte de almindelige gængse Anskuelser og være i en højere Grad end Andre tilbøjelig til at undersøge dem og skaane dem. Overfladiske Iagttagere saa heri Hovmod. Herfra skrive forskellige haarde Domme over ham sig. *Monsieur*, Kongens Broder (den senere Ludvig XVIII) skrev: «Der fandtes i Frankrig en kejtet, plump, tung Mand, født med mere Grovhed end Karakter, mere Halsstarrighed end Fasthed, mere Voldsomhed end Takt, en Charlatan som Udøver af Administrationen og som Udøver af Dyd, skikket til at gøre hin forhadet og til at give Afsmag for denne, sky af Forføngelighed, frygtsom af Hovmod, ligesaa fremmed for Menneskene, som han aldrig havde kjendt, som for Staten, hvilken han altid havde opfattet galt. Hans Navn var — Turgot.» D'Allonville — heller ikke nogen Ven af Turgot, langt fra ikke — siger: «Turgot var Filosof, Lærd, en retskaffen Mand; men, opfyldt af en uovervindelig theoretisk Forføngelighed viser han sig haard og svag, anmassende og uden Forstand paa det menneskelige Hjerte. Han var omgivet af Fjender, hvis Tal paa Grund af hans skarpe

Karakter voxede med hver Dag. Han modtog kun med Haan og Foragt dem, der gjorde ham Forestillinger. Han var halsstarrig, fordi han var dydig; middelmaadig, fordi han var halsstarrig; han var fuldstændig blottet for Menneskekundskab.» Montyon beskriver hans Maade at diskutere paa i disse Udtryk: «Ofte undslog han sig for at diskutere. Hans Tavshed havde et Udtryk af Ringeagt; det skinnede igjennem, at han ikke svarede paa Indvendingerne, fordi han ikke betragtede dem som Svar værdige, og fordi han mente, at man ikke var paa Højde med hans Tanker. Naar han forsvarede sine Principer, var det med en saarende Skarphed, og han angreb snarere Modsigeren end Argumentet.» Ogsaa Besenval taler om «denne hovmodige Filosof», og beklager sig over hans «Haardhed», «Lakonisme» og «Barskhed».

Montyon siger fremdeles: «I Turgots Øjne var hele Menneskeheden delt i tre Klasser: Den første, der var den talrigste, ja næsten omfattede Alle, bestod af dem, der slet ikke beskæftigede sig med økonomiske Undersøgelser; han betragtede disse Mennesker som Samfundets Bundfald, og selv om der blandt dem fandtes fremragende Talenter, skjænkede han dem ingen Opmærksomhed. De, der modsagde ham, udgjorde anden Klasse; dem betragtede han som dumme eller upaalidelige Mennesker; ja temmelig ofte frakjendte han dem endog Redelighed og Ærlighed, og i deres Slethed troede han at finde Grunden til, at de vare uenige med ham. Tredje Klasse — meget faatallig, forøvrigt — bestod af de Udvalgte, d. v. s. hans Partifæller; dem betragtede han som overordenlige Væsener, i Forstand og i Moralitet; dem troede han i Stand til alt Godt; dem betroede han Embeder, som de vare ganske uskikkede til; og hvis han nogen-

sinde har haft Anledning til at beklage sig over deres Troløshed, har den Omstændighed, at de bekjendte sig til hans Anskuelse, gjort ham overbærende, fordi han i sin Embedsbestyrelse led af den Overtro og Fanatisme, som han hebrejdede de religiøse Sekter at have.» Det er klart, at disse Anklager, der udgik fra Fjender, vare overdrevne, om de end ikke ganske vare blottede for Sandhed. Mange andre Samtidige vidne, at Turgot led af en vis Hovmod, Anmasselse, Stivhed, Ringeagt for Andres Meninger, og at han manglede Menneskekundskab. Senere blev det et almindeligt Ord: «Terray fait bien le mal; Turgot fait mal le bien». Selv hans bedste Venner Condorcet og Dupont de Nemours lade, hvor de forsvare ham imod hine Anklagere, skinne igjennem, at han havde Noget af de anførte Fejl; kun søge de at forklare og undskylde dem. Sénac de Meilhan har udtalt denne vistnok upartiske Dom: «Turgot forstod ikke at lempe sig efter Menneskenes Svagheder, og endnu mindre efter deres Laster. Uden Skaansel gik han lige løs paa sit Maal og tog ikke tilstrækkeligt Hensyn til Folks Egenkjærlighed. Turgot bar sig ad som en Kirurg, der skjærer i Lig, og han tænkte ikke paa, at han skar i følsomme Væsner. Han saa kun paa Sagen, og bekymrede sig ikke om Personen. Denne tilsyneladende Haardhed havde sit Udspring fra hans Sjæls Renhed; han forestillede sig Menneskene som besjælede af samme Kjærlighed til Almenvellet, eller som Skurke, der ingen Skaansel fortjente.» Han var «en Kniv, der skar udmærket, men manglede Skaft». Han havde den fuldeste og faste Overbevisning om, at hvad han mente, var rigtigt, og det var ham ufatteligt, at man ikke gik over til hans Meninger. Den, der ikke lod sig overbevise af ham, kunde, mente

han, ikke være ærlig. Man maatte vælge: enten slutte sig til ham, eller være imod ham. Hvormange sluttede sig til ham? Paa hin letfærdige, frivole Tid var det ikke sandsynligt, at hans strænge Dyd vilde finde mange Tilhængere.

Man maa dog ikke tro, at Turgot manglede Følsomhed. Tværtimod: denne tilsyneladende saa barske Lærde, denne strænge Filosof havde en følsom Sjæl i en overordenlig høj Grad. Under det strenge Ydre skjulte der sig en fin og varm Sjæl. Hans Moder havde været kold mod ham, og forskellige Udtalelser i hans Skrifter om Børneopdragelsen og om den Kjærlighed og Mildhed, man bør vise Børn, synes næsten at vidne om, at han mindedes med en vis Bitterhed den Tvang og Kjedsomhed, han havde maattet døje i sin Barndom. Den Tvang, han fra en meget tidlig Alder havde været underkastet, indgav ham en frygtagtig Tilbageholdenhed. Hans Barnehjerte, der af Naturen var ømt og følsomt, kunde ikke frit udtale sig. Men paa sine Meddisciple, sine Lærere og sine Studier overførte han en Del af den gjenstandsløse Kjærlighed, hans Sjæl var opfyldt af. Han fattede en lidenskabelig Kjærlighed til Retfærdigheden, Sandheden, Menneskehedens Vel. Han fandt ogsaa talrige Venner, baade i Skolen og senere i Livet. Lad os nævne nogle af dem.

Der var først hans gamle Lærere Abbé Guérin, en udmærket Professor i Rhetorik, og Fysikeren Sigorgne; fremdeles Abbé Bon. Der var dernæst hans Kammerater fra Sorbonne, blandt hvilke de mest glimrende vare: Brienne, den senere Minister, der ved sine Talenter og sin Fyrighed ganske blændede Turgot; Boisgelin, dygtig Embedsmand; Cicé, til hvem Turgot dedicerede et af

sine første Værker, «Lettre sur le papier-monnaie»; Véry, en dygtig Forretningsmand; endelig Morellet, der med Lidenskab studerede Økonomi, en ivrig Tilhænger af Turgot, hans paalideligste og interessanteste Biograf. — Hos Madame de Graffigny, hvis Bekjendtskab Turgot havde gjort i 1750, da han var 23 Aar og hun henved de 60, traf han sammen med en stor Mængde Videnskabsmænd og Skjønaander. I hendes Hus traf han ogsaa Frøken de Ligneville, en smuk Lothringerinde af en adelig men fattig Familie. Morellet undrer sig over, at det Venskab, der opstod mellem den unge Dame og Turgot, ikke udviklede sig til virkelig Kjærlighed. Hvad Grunden end var til denne Tilbageholdenhed, vedblev de at være knyttede til hinanden ved et «ømt Venskab», og Frøken de Ligneville ophørte, efter at hun var bleven Fru Helvetius, ikke at være Turgots Veninde. Hendes Mands materialistiske Filosofi faldt ikke i Turgots Smag og synes at have vendt Fru Helvetius bort fra Filosofien. Hun modtog dog Filosoferne hos sig, og efter at hun 1771 var bleven Enke, vedblev hendes Hus at være et Samlingssted for Fritænkerne. Turgot kom der stadig. Ogsaa i Fru Geoffrins vidtberømte Salon, hvor Paris's første Lærde, Kunstnere, Skribenter og *grands seigneurs* mødtes, var han en hyppig Gjæst. Til den, skjønt gamle, endnu smukke og yndefulde, aandrige og kloge Dame fattede Turgot et varmt Venskab. Hos hende traf han de fleste af sine berømte Venner: D'Alembert og dennes fortryllende Tyran, den lidenskabelige, for Turgots Ideer ildfuldt begejstrede Mademoiselle de Lespinasse; Condorcet; Marquis Chastellux, Forfatteren til «*Felicité publique*», et Værk, Voltaire vovede at sætte over «*l'Esprit des lois*»; Suard, hvis Blihdhed, Beskedenhed, stolte Fattigdom og

Kjærlighed til sin Hustru (en i det 18de Aarhundrede ganske usædvanlig Dyd i det fornemme Selskab) gjorde afholdt af alle dem, der kjendte ham; Fru de Boufflers, — og mange Flere.

Ikke færre Venner skaffede Studiet af den politiske Økonomi Turgot. Først og fremmest maa vi nævne hans to Lærere: Quesnay og Gournay. Hin havde han kjendt siden 1755, og han var bleven en af de nøjagtigste Deltagere i «Entresol»-Sammenkomsterne. Denne sluttede han sig navnlig til, og han ledsagede ham paa flere af hans Rejser. Han agtede Quesnays omfattende Kundskaber, dybe Blik, dristige og sarkastiske Aabenhed; han agtede Gournays Tolerance, Godhed, Frihedssind, Dyd og Uegennyttighed. Hin mistede han i 1759; denne i 1774.

Allerede i flere Aar havde Turgot nu næsten været Fører for en Skole. Han havde Disciple, der vare trofast knyttede til ham.

Blandt dem vare: Abbé Beaudeau, Redaktør af «les Éphémérides du citoyen», Organ for Datidens Økonomister, der havde haft den Ære gjentagne Gange at offentliggjøre Arbejder af Turgot, og som, efter at være bleven mistænkt under Mme Dubarrys og Jesuiternes Regimente, var bleven undertrykt i 1772. Beaudeau var, skjønt nu næsten glemt, en begavet Skribent, ildfuld og karakterfast, der har ydet det 18de Aarhundredes økonomiske Videnskab virkelige Tjenester og støttet Turgot i hans Kamp mod Fordømmene.

Fremfor Alle maa som ivrig Ven og Discipel dog nævnes den utrættelige Dupont de Nemours, en fanatisk Fysiokrat, Opfinder af selve Ordet «Fysiokrati», rastløs og ustandselig i sin Iver for at gjendrive Fejl og kaste

sig over ny Studier, hele sit Liv «en meget lovende ung Mand», som Turgot sagde om ham. Han var Turgots vigtigste og nyttigste Medarbejder; han blev senere hans Lovtaler og Udgiver af hans Værker. Man kan bebrejde ham, at han ikke tilstrækkelig klart har skjernet mellem sine personlige Meninger og sin Lærers.

Til Økonomisterne sluttede der sig endnu flere af Turgots Venner: Advokat Letrosne, Mercier de la Rivière, Mme du Marchai, Hertuginde af Enville o. fl.

I Finansforvaltningen havde Turgot sluttet sig til Abeille, Forfatter til et dengang meget anset Værk om Kornhandelens Frihed, Cliquot Blervache, Forfatter til talrige nyttige Skrifter om Handelen, de Vaines, Trudaine, Trudaine de Montigny. Til denne allerede lange Liste burde der føjes mange Andre, saasom Lavoisier, Malesherbes og Voltaire, hvem han i 1761 besøgte i Ferney. Endelig er det ikke overflødigt at minde om, at to af Turgots unge Venner, Cabanis og Vergniaud, skyldte ham den Berømmelse, de senere vandt.

Det er ikke besynderligt, at Turgot havde saa mange Venner, og at de saa op til ham med Ærefrygt. Han elskede dem med en stærk Sjæls Fasthed, med et ømt Hjertes Varme. Han tog sig af dem og alle deres Foretagender og Planer med den største Interesse, og «han vilde», siger Dupont de Nemours, «ikke have gjort sig saa megen Umage for sin egen Hæder», som for sine Venners Vel. «At være Ven af Dyden, var det Samme som at være Ven af Turgot», siger Sénac de Meilhan. Han var af Naturen god. Godhed var arvelig i Familien Turgot. I Skolen delte han hemmelig sine Lommepege med sine fattige Kammerater. «De, der have levet sammen med ham», siger Dupont de Nemours, «vide, at de ikke

kjendte noget til maaske tre Fjerdedele af det Gode, han gjorde. Alt, hvad han kunde skjule, er aldrig blevet bekjendt. Og da hans Svaghed nødte ham til at ty til Andres Medvirken for at uddele al den Hjælp, alle de Raad, alle de Understøttelser og Tjenester, som saa uendelig Mange nød godt af, da hans Venner saaledes blev hans Hænder, — saa er der Ingen, som bedre end han har opfyldt Evangeliets Bud, at den højre Haand ikke skal vide, hvad den venstre gjør. Enhver af dem havde sin Hemmelighed med Hensyn til hans Karakter, Kundskaber og Sæder, — og enhver af disse Hemmeligheder var en Skat af Godhed og Visdom.»

Hans Godhed skrev sig ikke fra Svaghed. Han var modig, og han gav Beviser paa sit Mod. Godhed og Kraft kunne ikke undvære hinanden: det er Egenskaber, som et stort Hjerte nødvendigvis har. Turgot havde disse Egenskaber.

Har denne ædelmodige, finfølede og varmtfølede Mand nogensinde kjendt Kjærlighedens Magt? Man véd det ikke. Men sikkert er det, at han aldrig kjendte Familielivets Glæder. Hvadenten en hemmelig Forbindelse eller en anden Grund har holdt ham tilbage, — han giftede sig aldrig. «Turgot, der ikke var trykket hverken af sin Stilling eller af Ægteskabets Baand, har», siger Montyon, «altid udvist en meget sømmelig Opførsel. Der er Grund til at tro, at han ikke var uden Følelse for, ja at han endog følte sig stærkt tiltrukket af det andet Kjøen; men Gjenstandene for hans Forbindelser have aldrig været mere end anede.» «Hans Sæder vare overordenlig regelmæssige», siger Dupont de Nemours. «Han holdt af Dameselskab, og havde næsten lige saa mange Veninder som Venner; men han viste dem en

en alvorlig Agtelse. Turgot, hvis Følelser vare saa naturlige, Turgot, der saa op til Familielivet og betragtede den huslige Lykke som den største af alle, — har savnet en Ægtefælle og Børn. Det er næsten en Nationalulykke, at han ikke har efterladt Afkom. Men han havde en for høj Opfattelse af Ægteskabets Hellighed, han foragtede for meget den Maade, hvorpaa Ægteskaber indgaas i Frankrig, til at han skulde have let ved at gifte sig. En af de største Ulykker, hans følsomme Sjæl har kunnet lide, er den, at han ikke har haft Lejlighed til at gjøre en Forbindelse, der var ham værdig, eller at han ikke har følt sig opfordret til at benytte sig heraf til sit Livs Trøst og Hvile.» Hvad Montyon aner, og hvad Dupont de Nemours ikke udtaler sig nøjere om, er aldrig blevet opklaret. Men sikkert er det, at Turgot vilde have været skikket til at give det Samfund, hvis højere Klasser var saa fordærvede, Exempel paa en lykkelig Skandale: en trofast og dydig ægteskabelig Forbindelse. «I lang Tid», skrev han til Mme de Graffigny, «har jeg tænkt, at den franske Nation trænger til, at man forkynder det Ægteskabet, og det gode Ægteskab. I Frankrig indgaas Ægteskaberne af lave Motiver, af Ærgjerrigheds- eller Interessemotiver, og da der af denne Grund er mange Ulykkelige, se vi, hvorledes en for Stater, for de huslige Sæder fordærvelig Tænkemaade med hver Dag udbreder sig.» Han udtaler sig i det samme Brev stærkt imod «dette Ord, som man hver Dag hører: han har begaaet en Dumhed: han har gjort et Inklinationsparti». Han giver Ægtefolkene fortrinlige Raad, til hvorledes de skulle leve lykkeligt sammen. Men Turgot, der anbefalede Andre «det gode Ægteskab», undlod selv at benytte sig af sine gode Raad. Besynderlige Inkonsekvens! Vi have spurgt

om Grunden til den. Den stærkeste af alle Grundene var sandsynligvis denne Lidenskab, der hos ham satte alle andre Tilbøjeligheder i Skygge, denne lidenskabelige Kjærlighed til Menneskeheden. Han vidste, at han ikke skulde blive gammel, — det har han ofte udtalt, — og han mente uden Tvivl, at Livet var saa kort, at han burde hellige det helt og holdent til de offentlige Anliggender.

Denne Lidenskab for Almenvellet var hos ham ganske uinteresseret. Ingen personlig Ærgjerrighed var forenet med den, ikke engang Kjærlighed til Hæder. Montyon, der dog er stræng mod Turgot, maa indrømme det: «Turgot», siger han, «attraaede de høje Pladser; men han ønskede Magten kun som et Middel — til at gjøre godt. Hos ham var selve Ærgjerrigheden en Dyd. Denne Kjærlighed til Menneskeslægten, dette Ønske om at bidrage til dens Lykke, var en Lidenskab, der beherskede ham; men det var hans eneste; og den var saa ophøjet, at han kun ønskede Virkeliggjørelsen af det Gode, uden at den Ære, at have gennemført det, var en nødvendig Belønning for ham.» Ogsaa Condorcet erklærer, at «Turgots Iver for Almenvellet var saa blottet for al Ærgjerrighed, som den menneskelige Natur kan tillade.»

Han havde i den højeste Grad det, der er det Væsenligste og Fortjenstligste hos en offentlig Personlighed: den moralske Kraft.

Han var en stor Karakter. Han var en Mand.

Saaledes var Turgot i 1774. Hans omfattende Kundskaber, hans Talenter, hans Dyd, de Tjenester, han allerede havde gjort Staten, syntes at udpege ham til de

første Pladser. Dog var hans Navn endnu ukjendt af den store Mængde. Hans fremragende Egenskaber, der enstemmigt anerkjendtes af en Kreds af Venner, Filosofer, Videnskabsmænd og Embedsmænd, vare ikke meget bekjendte udenfor dennes Grænser. Den allerede dengang mægtige offentlige Mening bekymrede sig neppe for ham; Hoffet kjendte ham ikke. Det var ved et Tilfælde, at han blev Minister.